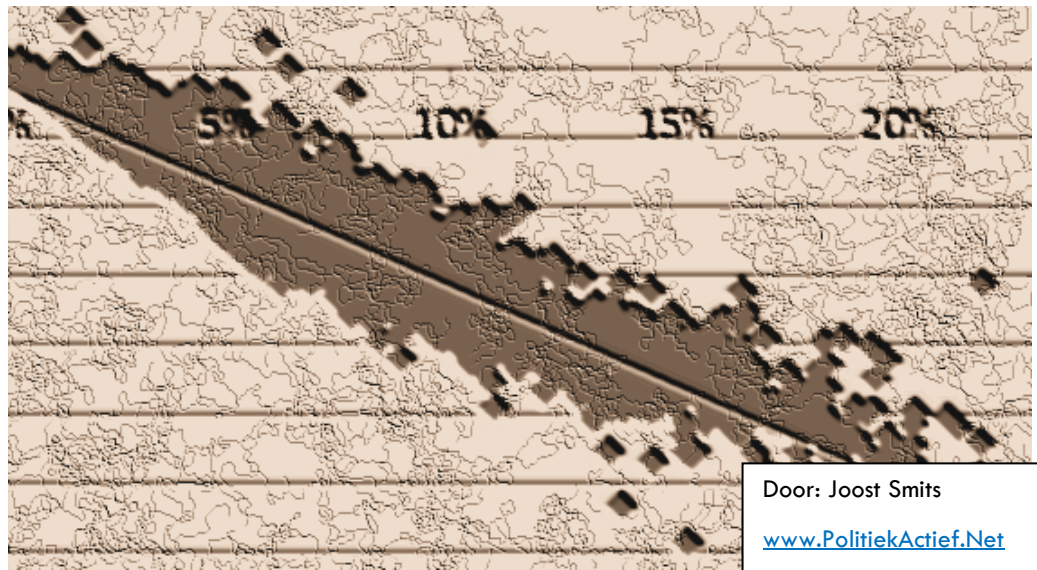

KAMERVERKIEZINGEN IN FULL SWING

11-10-2012

Observaties bij de landelijke verkiezingen van september 2012

Voor de tweede maal in de historie is er een kaart waar men per stembureau kan zien wat de mensen er hebben gestemd. Opnieuw in samenwerking met NRC Handelsblad. De Nederlandse kiezer is niet op drift. VVD en PvdA laten een "uniform swing" zien, wat duidt op nieuwe bronnen. De VVD is een volkspartij geworden. GroenLinks kreeg in 2012 een rode kaart van de kiezer, maar niet uit Kunduz, want de kiezers daar gunden de partij 13 zetels. D66 en GroenLinks zijn het populairst buiten Nederland. Het CDA moet zich zorgen maken over leeglopende bolwerken. PVV staat er van de verliezers het beste voor. De SP is opmerkelijk stabiel. De politieke partijen vissen in 6 onderscheidenlijke visvijvers. D66, Partij voor de Dieren, en SP zijn aan te merken als winnaars van de GroenLinks-stemmen. De formatie van VVD en PvdA verdeelt zich mooi over grote steden en platteland. Het "linkse alternatief" PvdA/SP/CDA/D66 heeft minder steun in de kleine steden en het platteland.

SAMENVATTING

Rotterdam heeft nu een zeer robuust en betrouwbaar telmechanisme, dat weliswaar veel werk is, maar zeer veel beter bestand tegen manipulatie dan elektronisch stemmen. Het is aan te raden dat andere gemeenten dat voorbeeld volgen.

Voor de tweede maal in de historie is er een kaart waar men per stembureau kan zien wat de mensen er hebben gestemd. Opnieuw werkte ik samen met NRC Handelsblad. Er is geen aanwijzing dat de kiezer op drift zou zijn. Visueel blijven de kaarten van Nederland en Rotterdam op partijniveau ongeveer hetzelfde in 2010 en 2012. De stemmenniveaus verschillen, en de patronen waarin dat gebeurt verschillen ook.

VVD en PvdA laten een "uniform swing" zien, wat duidt op nieuwe bronnen, door aansprekender kandidaten, of een beter overkomende boodschap. De SP is opmerkelijk stabiel. De partij heeft zich in vaste wingebieden genesteld, wat een mooi uitgangspunt is voor de komende verkiezingen. Als het gaat om verliezers dan staat GroenLinks er het slechtst voor. Van de Nederlandse kiezer kreeg GroenLinks een rode kaart, maar Kunduz was loyaal. De kiezers daar gunden de partij 13 zetels. PVV staat er van de verliezers het beste voor. CDA zit er tussenin.

De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) begint de naam eer aan te doen en scoort het hoogst op de "volkspartij-index". In 2010 was de SP nog de hoogste. SGP, GroenLinks, ChristenUnie en in mindere mate D66 zijn elitepartijen, die het van specifieke buurten moeten hebben. Partij voor de Dieren, 50PLUS en Piratenpartij hebben totaal weinig steun, maar die zit breed verspreid door Nederland. D66 en GroenLinks zijn op gebiedsniveau het populairst buiten Nederland.

Zowel in 2010 als 2012 is het beeld dat er 6 visvijvers zijn: VVD, PvdA, CDA, de groep SP/PVV/50Plus, de groep D66/GL/PvdD/Piraten, en het duo CU/SGP. VVD en PvdA zijn in twee jaar verder uit elkaar komen te staan.

D66, Partij voor de Dieren, en SP zijn aan te merken als winnaars van de GroenLinks-stemmen. PvdA, 50Plus en SP (naar verhouding gering) zijn de winnaar geworden van PVV-stemmen. De CDA stemmen zijn vooral bij de VVD terecht gekomen.

De formatie van VVD en PvdA verdeelt zich mooi over grote steden en platteland, met beide meer dan 50% steun. Het "linkse alternatief" PvdA/SP/CDA/D66 leidt aan hetzelfde euvel als "Paars Plus" in 2010: minder steun in de kleine steden en het platteland.

OVER DE AUTEUR

Joost Smits is bestuurskundige en software-ontwikkelaar. Politiek actief sinds 1989, schaduwfractie, deelraadslid in Hillegersberg-Schiebroek, deelgemeentelijk wethouder. Sinds 2000 blogger op PolitiekActief.Net, waarbij het minder gaat om "dat vind ik ervan" dan om "wist u dat". Nu bezig met promotieonderzoek aan de Universiteit Twente naar de geografische spreiding van verkiezingen.

Dit artikel is geschreven als wetenschapper (de analyse), ondernemer en blogger (publicatie van de bevindingen in het publieke domein).

jsmits@prize.nl

j.h.f.smits@utwente.nl

www.prize.nl

www.PolitiekActief.Net

Kamerverkiezingen in full swing

OBSERVATIES BIJ DE LANDELIJKE VERKIEZINGEN VAN SEPTEMBER 2012

INLEIDING | EEN¹

Voor de tweede maal in de historie is er een kaart waar men per stembureau kan zien wat de mensen er hebben gestemd. Opnieuw werkte ik samen met NRC Handelsblad. Die kaart is op zich al heel leuk en inspirerend. Op NCRV-radio mocht ik live vertellen hoe lastig dat karweitje is.² Twee dagen later was er de gesproken column van tekstschrijver en performer Justus van Oel op AVRO-radio.³ Die zag in de kaart dat het zo mooi is dat we in Nederland op allerlei partijen kunnen stemmen, en dat mensen met een heel andere levensvisie gewoon bij hem in de buurt wonen. Wat in veel andere landen in vrede niet mogelijk is.

Uiteindelijk is die kaart alleen het bronmateriaal voor mijn studie naar de geografie van verkiezingen. Dit artikel is de eerste analyse van de samenhang tussen verkiezingen van 2010 en 2012. Vooral observaties, dingetjes proberen, nog weinig verklaringen. Commentaar is welkom.

Eerst ga ik in op de kwaliteit van de data. Wat zit er eigenlijk in die stembussen, en hoe weten we dat? Dan een overzicht van de landelijke uitslag per provincie. In hoofdstuk 4 beschrijf ik een klein beetje theorie, zodat er een leidraad is om de observaties aan op te hangen. Daarna ga ik in op mijn voorspelling uit augustus. Met hoofdstuk 6 gaan we swingen: de verschillen bekijken tussen de uitslagen van 2010 en die van 2012. Het volgende hoofdstuk borduurt daarop voort en kijkt vooral naar hoe we een vertrouwensbreuk kunnen herkennen in de cijfers. Hoofdstuk 8 gaat over de geografische verdeling op de bolletjeskaarten. Daarna kijken we naar de mate van evenredige verdeling, de "volkspartij-index". Die index wijst erop dat partijen wingebieden hebben, visvijvers. Zie hoofdstuk 10. Als de bolwerken bekend zijn en de visvijvers, dan kunnen we kijken naar de uitruil tussen partijen in hoofdstuk 11. En dan wat observaties over de coalities. Ik sluit af met conclusies, en kijk even helemaal achterin dit artikel voor reclame over mijn binnenkort te verschijnen boek.

KWALITEIT VAN DE DATA | TWEE

In 2010 bleek er e.e.a. aan de hand met de betrouwbaarheid van de stembusuitslagen in Rotterdam. Er moest een hertelling komen. Uiteindelijk waren er drie totaaluitslagen waarvan de verschillen niet door telfouten zijn te verklaren.⁴ Sinds die tijd heeft Rotterdam veel maatregelen genomen om de betrouwbaarheid te verbeteren. Zo wordt er op de verkiezingsdag weliswaar in alle stembureaus de inhoud van de stembussen geteld, maar wordt 's avonds naar de nationale media alleen een voorlopige totaaluitslag bekend gemaakt. De echte verwerking van de uitslagen, en controle op de juiste telling, is de dag erna. Bij de Kamerverkiezingen van juni 2010 was er nog het probleem van de papieren formulieren waarop de stembureau-officials de telling moesten schrijven. "Niet iedereen heeft gevoel voor cijfers", werd mij gezegd. Dit jaar hadden de stembureaus een VerkiezingsApp die veel controle en invulhulp gaf. Al moet ik erop wijzen dat die VerkiezingsApp weer hack-baar is, en ervoor gewaakt moet worden dat niet klakkeloos de elektronische uitslag wordt overgenomen. Gelukkig is er altijd een papieren boekhouding ("paper-trail").

Al met al heeft Rotterdam nu een zeer robuust en betrouwbaar telmechanisme, dat weliswaar veel werk is, maar zeer veel beter bestand tegen manipulatie dan elektronisch stemmen. Het is aan te raden dat andere gemeenten dat voorbeeld volgen.⁵

¹ Met dank aan Arlen Poort van NRC Handelsblad voor de prettige samenwerking. www.nrc.nl/verkiezingen/2012/10/03/wat-stemden-uw-buren/

² Luister naar "Knooppunt Kranenburg", vanaf 1:22:45. <http://knooppuntkranenburg.ncrv.nl/ncrvgemist/3-10-2012/knooppunt-kranenburg> (Kranenburg 2012)

³ Luister naar "De kiezers om je heen". Vanaf 1:20 gaat het over mijn werk. www.radio1.nl/items/62815-column-van-justus-van-oel-de-kiezers-om-je-heen (van Oel 2012). Een profiel van Justus van Oel staat op Wikipedia: http://nl.wikipedia.org/wiki/Justus_van_Oel

⁴ Zie (Smits 2010b), en bekijk de begeleidende filmpjes www.youtube.com/watch?v=MYEoudT8RZY en www.youtube.com/watch?v=r523N45s5eU

⁵ Meer over Rotterdam en observaties over de uitslagen in (Smits 2012)

DE LANDELIJKE UITSLAG | DRIE

Op basis van de vastgestelde uitslag door de Kiesraad in Den Haag kan het volgende overzicht worden gemaakt:

	Nederland	Zetels
VVD	26,6%	41
PvdA	24,8%	38
PVV	10,1%	15
SP	9,7%	15
CDA	8,5%	13
D66	8,0%	12
ChristenUnie	3,1%	5
GroenLinks	2,3%	4
SGP	2,1%	3
Partij voor de Dieren	1,9%	2
50PLUS	1,9%	2
Rest	2,5%	
	100,00%	150

Opkomst Nederland: 74,6% (in 2010: 75,4%)

Voor de mensen die er prijs op stellen hier een tabel met de uitslagen per provincie:

	VVD	PvdA	PVV	CDA	SP	D66	GL	CU	SGP	PvdD	50Plus
Drenthe	24%	33%	8%	10%	9%	6%	2%	4%	1%	1%	1%
Flevoland	29%	23%	12%	6%	8%	6%	2%	5%	4%	2%	2%
Friesland	20%	33%	7%	14%	10%	5%	2%	5%	1%	2%	1%
Gelderland	26%	24%	9%	10%	10%	8%	2%	4%	4%	2%	2%
Groningen	17%	35%	7%	8%	12%	8%	3%	6%	1%	2%	1%
Limburg	23%	22%	18%	10%	14%	6%	2%	1%	0%	2%	2%
Noord-Brabant	29%	21%	11%	9%	14%	8%	2%	1%	0%	2%	2%
Noord-Holland	29%	27%	9%	6%	8%	10%	3%	1%	0%	3%	2%
Overijssel	23%	25%	8%	14%	9%	7%	2%	6%	3%	1%	1%
Utrecht	30%	23%	8%	7%	7%	11%	4%	4%	3%	2%	2%
Zeeland	24%	23%	10%	10%	9%	5%	2%	4%	9%	2%	2%
Zuid-Holland	28%	24%	12%	7%	7%	8%	2%	3%	3%	2%	0%
Caraïbisch NL	18%	24%	3%	16%	8%	17%	3%	4%	0%	2%	0%
Rest	33%	15%	5%	5%	7%	21%	8%	2%	1%	2%	0%

De PVV is het grootst in Limburg, maar in Limburg zijn VVD en PvdA groter. De PvdA is het grootst in Groningen, Friesland en Drenthe, maar niet in Noord- en Zuid-Holland of Utrecht. CDA is het grootst in Friesland en Overijssel. De SP is het grootst in Limburg en daarna pas Noord-Brabant. 50Plus is wel het grootst in Noord-Brabant, en daarna in Limburg en Noord-Holland. De Partij voor de Dieren is het grootst in Noord-Holland, Caraïbisch Nederland (Bonaire, St. Eustatius en Saba), Zuid-Holland en daarna bij de briefstemmers. New Delhi in India gaf 7,9%, St. Maarten beloofde de inzet met 5,7% van de stemmen en Ankara vond het dierenbeleid in Nederland 3,6% van de stemmen waard. GroenLinks kreeg in stembureau Kunduz 1 stem van de 12. 10 gingen er naar de VVD en 1 naar de PvdA. Voor GroenLinks is dat een opsteker, want omgezet in zetels zijn dat $150/12 \times 1 = 12,5 \approx 13$ zetels als het aan Kunduz zou liggen. D66 en GroenLinks zijn op gebiedsniveau het populairst buiten Nederland, en op ruime afstand daarna in Utrecht.

De verschiltabel met 2010 (percentage 2012-percentage 2010):

	VVD	PvdA	PVV	CDA	SP	D66	GL	CU	SGP	PvdD	50Plus
Drenthe	5%	7%	-5%	-4%	-1%	1%	-4%	0%	0%	0%	1%
Flevoland	4%	4%	-4%	-4%	0%	0%	-4%	0%	1%	1%	2%
Friesland	4%	8%	-4%	-4%	-2%	0%	-5%	0%	0%	0%	1%
Gelderland	6%	6%	-5%	-6%	0%	1%	-4%	0%	1%	1%	2%
Groningen	3%	8%	-4%	-3%	0%	1%	-6%	0%	0%	1%	1%
Limburg	7%	6%	-9%	-6%	1%	2%	-3%	0%	0%	0%	2%
Noord-Brabant	8%	5%	-6%	-7%	0%	1%	-4%	0%	0%	0%	2%
Noord-Holland	6%	3%	-5%	-3%	0%	1%	-5%	0%	0%	1%	2%
Overijssel	6%	6%	-4%	-7%	0%	1%	-4%	0%	1%	0%	1%
Utrecht	6%	4%	-5%	-5%	-1%	2%	-5%	0%	0%	1%	2%
Zeeland	7%	5%	-5%	-7%	0%	1%	-3%	0%	1%	0%	2%
Zuid-Holland	6%	5%	-5%	-4%	-1%	1%	-4%	0%	0%	1%	0%
Rest	3%	6%	-8%	3%	-8%	19%	7%	2%	1%	2%	1%

De PvdA wint het meest in Friesland, Groningen, Drenthe en buiten Nederland. De VVD wint het meest in Noord-Brabant, Limburg en Zeeland. De PVV verliest juist het meest in Limburg, buiten Nederland en in Noord Brabant. CDA verliest het meest in Noord-Brabant, Zeeland en Overijssel. De SP verliest vooral buiten Nederland, terwijl D66 daar geweldig wint. GroenLinks wint alleen buiten Nederland, en verliest in Nederland het meest in Groningen, Noord-Holland en Utrecht.

STUKJE THEORIE | VIER

Vaak wordt gesproken over de kiezer die op drift is geraakt. Zoals beschreven door Andeweg in zijn promotieonderzoek "Dutch Voters Adrift; on explanations of electoral change (1963-1977)" (Andeweg 1982). Anker onderzocht het in 1994 nog eens, en moest het op drift zijn ontkennen (Anker 1993). Aarts c.s. citeren in 2007 in een hoofdstuk over het verdeelde electoraat (Aarts, Kolk van der, en Rosema 2007) prominent een zinsnede van de onderzoekers Holsteyn en Den Ridder: "De verkiezingen van 2006 passen in het beeld dat de Nederlandse kiezers, na de ontzuiling in de jaren zestig en zeventig, in de jaren negentig pas echt op drift zijn geraakt." Kiezers stemmen op een beperkt aantal partijen die ze vinden passen bij hun opvattingen. De kiezers zelf zijn betrekkelijk stabiel in hun opvattingen over politieke problemen. Maar het aanbod verandert, en dat trekt dan kiezers aan. Aarts c.s. brengen een nuancering aan: aanbod beïnvloedt ook de vraag. "De aantrekkingskracht van nieuwe politieke partijen is groter naarmate de kiezers, elke keer opnieuw, bewuster een afweging maken tussen de verschillende keuzeopties die zij bij verkiezingen hebben."

David en van Hamme (2011) constateren dat kiespatronen ruimtelijk te onderscheiden zijn, en dat die tamelijk stabiel zijn in de tijd. Er zou een zogenaamd "neighbourhood effect" zijn.

In 2011 was ik co-auteur van een artikel (nog niet gepubliceerd) met Van Gent en Jansen van de Universiteit van Amsterdam⁶, gebaseerd op de geografische uitslagen van 2010. Rechts-populistische kiezers hebben vast een afkeer van moslims en ambtenaren, maar de meest beschrijvende factor is hun woonsituatie. Die kiezers wonen over het algemeen in minder bevolkt stedelijke gebieden, gebieden met een dalende huizenprijzen, en ze hebben goedkopere woningen.

In de komende hoofdstukken noteer ik enkele observaties van stemmenpatronen en verschuivingen bij de Kamerverkiezingen van september 2012.

VOORSPELLING | VIJF

Dit artikel bevat vooral een observatie van de resultaten. Het is nog veel te vroeg voor veel duiding en verklaring. Toch heb ik op 11 augustus twee voorspellingen van de landelijke uitslagen op mijn blog gezet die leidraad kunnen zijn om de landelijke observaties letterlijk in kaart te brengen.

1. Ik voorspel dat de ruimtelijke patronen waarin politieke partijen steun krijgen in het land intact blijven. Dus: waar CDA in 2010 veel steun kreeg, krijgt het CDA ook in 2012 relatief veel steun. En idem voor de andere partijen. Dat is in overeenstemming met eerder onderzoek in andere landen, en is een onderwerp in mijn eigen onderzoek.

2. Ik voorspel dat de steun voor politieke partijen niet procentueel afneemt, maar in procentpunten. Dus: stel dat een partij 20% van de aanhang verliest ten opzichte van 2010, dan is het niet zo dat in een stembureau het aantal stemmen van 40% naar 32% gaat, en in een ander stembureau van 10% naar 8%, maar dat het hele boeltje zakt. Dus iets als van 40% naar 30%, en van 10% naar 0%. Ook dat is in overeenstemming met eerder (Brits) onderzoek.

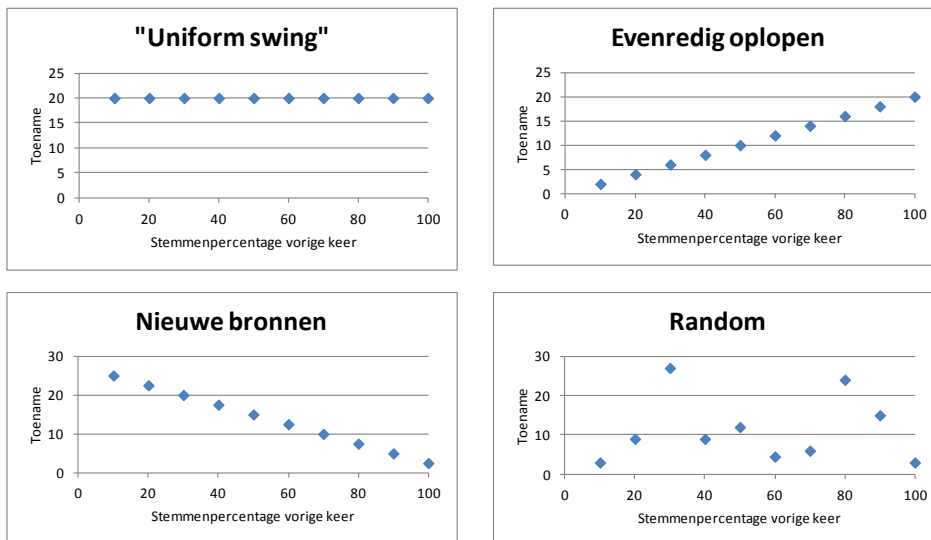
⁶ Een voorlopige versie kan worden gevonden in (van Gent, Jansen, en Smits 2012)

Het gevolg van 1 en 2 is dat als we op 13 september kijken naar de uitslagen, het kan lijken alsof er een aardverschuiving heeft plaatsgevonden, terwijl uiteindelijk juist de kiezer vrij stabiel heeft gestemd."

LET'S SWING | ZES

Taylor en Johnston (1979) beschrijven onderzoek van Butler en Stokes uit 1974⁷ die in Groot-Brittannië "uniform swing" vinden: als er 10% verlies van stemmen is, dan is dat niet in procenten, maar in procentpunten. Dus: in een stembureau met 80% Conservative is verlies met 10% slechts 1/8, maar in een stembureau met 30% Conservative is verlies met 10% 1/3.

Met grafieken van "uniform swing" kan ik de ontwikkeling van stemmenwinst en stemmenverlies laten zien. Geïnspireerd door Butler en Stokes onderscheid ik globaal vier typen "swing":

Bij "uniform swing" is het percentage stemmenwinst gelijk in alle buurten. Bij "evenredig oplopen" blijven de minst populaire buurten het minst populair, en is de stijging het grootst in de meest populaire buurten. Bij "nieuwe bronnen" groeien partijen het meest in buurten waar ze eerst niet populair waren. Dat kan door een veranderde boodschap, of door kandidaten met een ander profiel dan de vorige keer in te zetten. "Random" kan ook nog: er is geen patroon.

Om de verschillen tussen 2010 en 2012 in beeld te brengen moet een truc worden toegepast om stembureaus aan elkaar te koppelen. In mijn database van 2010 zaten 9.539 stembureaus, plus vier briefstembureaus (voor mensen buiten Nederland). In mijn database van 2012 zitten 9.472 stembureaus, plus drie uit Bonaire, St. Eustatius en Saba, plus 37 briefstembureaus, plus 1 signaleringslijst van Den Helder met 1 opgeroepen kiezer en 0 stemmen.

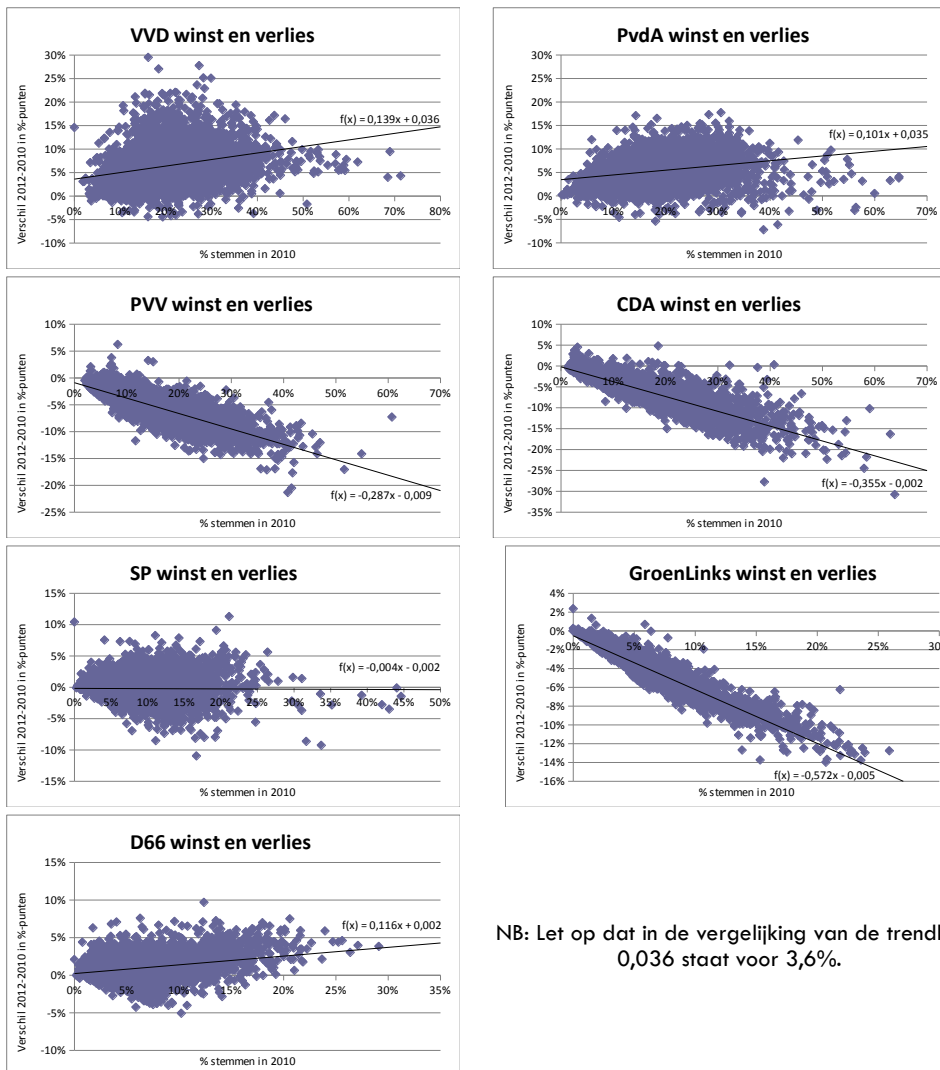
De stembureaus lagen vaak op een andere plaats. Het stembureau heette soms hetzelfde, maar dan was de school of was het wijkgebouw verhuisd.

Omdat de geografische positie van de stembureaus bekend was, konden ze worden gekoppeld aan een CBS-buurtcode. Vervolgens kon van elke buurt het stempercentage worden bepaald. Buurten die niet in beide jaren een stembureau hadden vielen eruit. Zo resteren 5.393 buurten die kunnen worden vergeleken voor 2010 en 2012. Dit is niet ideaal, omdat soms stembureaus verhuizen naar een aangrenzende buurt, en daardoor met deze methode uitslagen simpelweg wegvallen. Toch zijn deels geautomatiseerd, en deels handmatig, door Arlen Poort van NRC Handelsblad de individuele stembureaus van 2010 en 2012 aan elkaar gekoppeld.⁸ Na enige correctie door mij blijken er 8.334 individueel vergelijkbaar te zijn. Ik gebruik die één op één-vergelijking in dit artikel niet, omdat door gemeenten soms stembureaus zijn gesplitst of samengevoegd, wat de resultaten dan weer zou beïnvloeden, ook al liggen de stembureaus bij elkaar in de buurt. Een betere methode om stembureaus te koppelen is in de maak, en onderdeel van het onderzoek.⁹

⁷ Boek (Butler en Stokes 1974) is besteld en onderweg om nader te gebruiken bij verdere publicaties.

⁸ Voor de webapplicatie "Wat stemden uw burens": www.nrc.nl/verkiezingen/2012/10/03/wat-stemden-uw-buren/ (Poort 2012)

⁹ Bij het samenvoegen tot buurten van gegevens ligt de zogenaamde "ecological fallacy" op de loer: dat door het samenvoegen de conclusies worden beïnvloed. Met deze grote aantallen acht ik dat risico klein. Voor deze observaties kan ik daar nog weinig aan doen.

NB: Let op dat in de vergelijking van de trendlijn 0,036 staat voor 3,6%.

PVV, CDA en GroenLinks beantwoorden aan het beeld van "evenredig oplopen" (aflopen in dit geval). De lijn loopt vrijwel door de oorsprong van de grafiek. Ze verliezen in buurten naar rato van dat ze er groot waren. Meer in het volgende hoofdstuk.

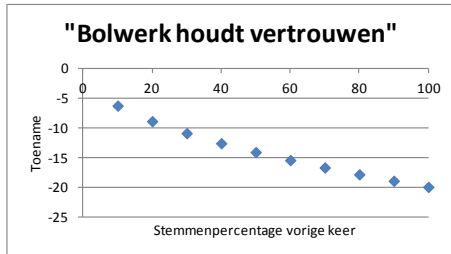
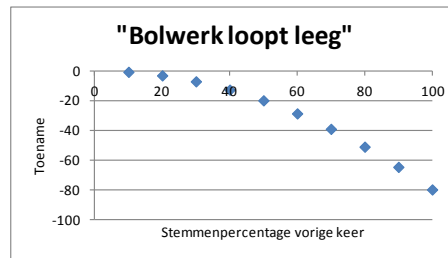
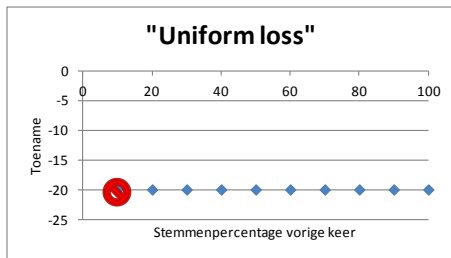
D66 loopt evenredig op, vrijwel vanuit de oorsprong, maar met meer variatie, vooral in de buurten waar in 2010 ongeveer 7% stemmen werden opgehaald.

Bij VVD en PvdA is het beeld diffuser (meer random), en loopt de trendlijn niet door de oorsprong. De PvdA kent vooral in de buurten waar ze groot was in 2010 een gematigder groei dan de trendlijn. Het lijkt erop dat die de groei dempen. De VVD heeft dat ook wel, maar in het middengebied met ongeveer 25% stemmen in 2010 lijkt de grafiek een bult te hebben van grotere groei dan de trendlijn. Zowel VVD als PvdA hebben als uitgangspunt enige "uniform swing" van 3,5% hoger dan de oorsprong. Dat duidt op "nieuwe bronnen": aansprekender kandidaten, of een beter overkomende boodschap.

De SP is opmerkelijk stabiel. Er is wat wisseling, vooral in de gebieden waar de SP in 2010 10-15% scoorde, maar die blijft beperkt tot ongeveer +/- 5%. Op de interactieve kaart van NRC Handelsblad is voor de SP nauwelijks verandering te zien. De SP heeft zich in vaste wingebieden genesteld, wat een mooi uitgangspunt is voor de komende verkiezingen.

VERTROUWENSBREUK | ZEVEN

In mijn observaties over Rotterdam schreef ik dat verlies desastreuzer is als een partij verliest met een "uniform swing". Verlies naar rato van de populariteit in buurten zou te verliezen zijn boven een gehele vertrouwensbreuk. Bij nader inzien is dat geen eenduidige opmerking. "Verlies" heeft namelijk een ander patroon dan winst. In plaatjes:

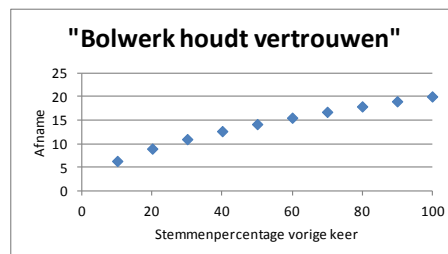
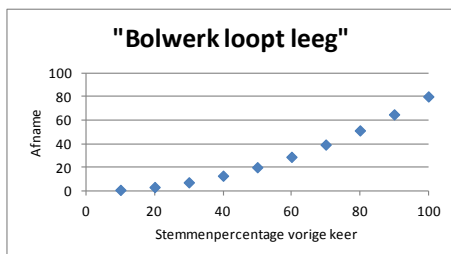
"Uniform loss" zie ik zowel in Rotterdam als landelijk niet terug.¹⁰ Het is ook deels onmogelijk. Een partij kan niet een groter percentage stemmen verliezen dan er stemmen zijn. Wel zien we curves die lijken op "bolwerk loopt leeg" en "bolwerk houdt vertrouwen". In het eerste geval verliest een partij naar verhouding meer stemmen in buurten waar de partij populair was. In het tweede geval naar verhouding meer buiten de buurten waar de partij populair was.

De mate van een vertrouwensbreuk heeft verder te maken met de hoek die de curve maakt. Hoe meer stemmen er worden verloren hoe erger het is.

De mate van een vertrouwensbreuk kunnen we bepalen door te kijken in hoeverre stemmen per stembureau overeenstemmen met de berekende curve. Hoe diffuser, hoe minder we kunnen spreken van een vertrouwensbreuk. De curve is te tekenen met de formule:

$$y_i = ax_i^b, \quad i = 1, \dots, n.$$

Door de aard van de formule moeten we de verliezen nu uitdrukken als een positief getal. De voorbeeldplaatjes hierboven spiegel ik ten opzichte van de x-as. Dat ziet er zo uit:

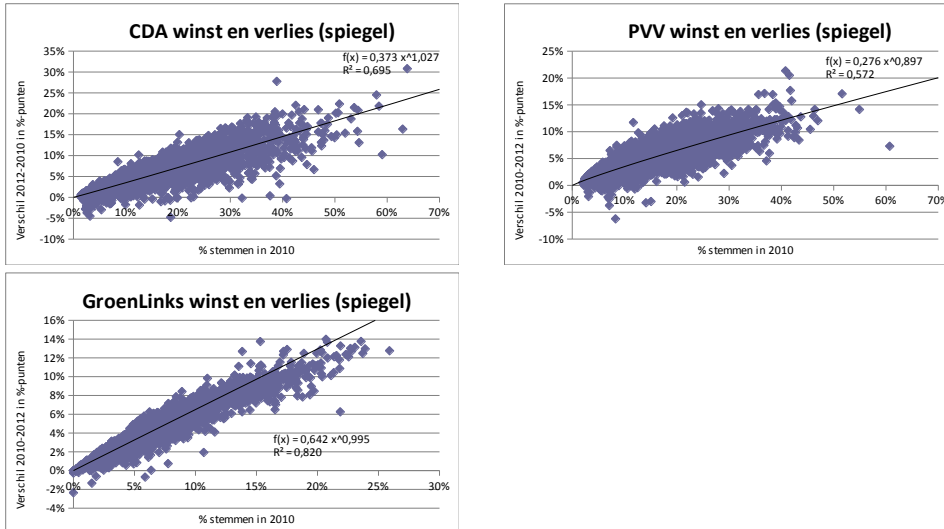

y_i staat voor elke gemeten afname van het aantal stemmen ten opzichte van de vorige keer (een afname van 1 is dus +1). a is een factor die de hoek van de curve bepaalt. Hoe groter, hoe erger voor die partij. b is een factor die de bolling beschrijft. Als b gelijk is aan 1, dan is het een rechte lijn. Bij $b < 1$ houdt de partij vertrouwen in de bolwerken, en bij $b > 1$ lopen de bolwerken leeg.

De mate van diffusie is te berekenen door de mate van overeenstemming met de werkelijke uitslagen, R^2 , te bepalen. Dat is een kwadraat, en beweegt zich dus tussen 0% en 100%. Hoe dichterbij 0%, hoe slechter de formule de werkelijkheid beschrijft. Hoe dichterbij 100%, hoe beter de uitkomsten in overeenstemming zijn met de werkelijkheid.

¹⁰ De uitslag van Rotterdam in 2012 onderzocht ik in opdracht van de Stadskrant van de Gemeente Rotterdam (Smits 2012)

Kijken we met deze bril naar CDA, PVV en GroenLinks:

Het CDA heeft een b die (niet) groter is dan 1: de bolwerken lopen leeg. Bij de PVV is de b net iets onder 0,9: de bolwerken houden vertrouwen. GroenLinks komt afgerond op 1: zowel de bolwerken als andere buurten verloren vertrouwen naarmate er in 2010 vertrouwen was.

De a is bij GroenLinks het grootst, vervolgens het CDA en dan de PVV: naar verhouding verloor GroenLinks het meest.

Het beeld is het minst diffuus bij GroenLinks: R^2 is 82%. Bij CDA is het diffuser: 70%. De PVV mag zich verheugen dat de curve slechts 57% van de werkelijkheid beschrijft.

Als het gaat om de verliezers dan staat GroenLinks er het slechtst voor, met een zeer eenduidig verlies (hoge R^2), getalsmatig hoog (hoge a), en met een b die aangeeft dat de bolwerken maar net niet leeglopen.

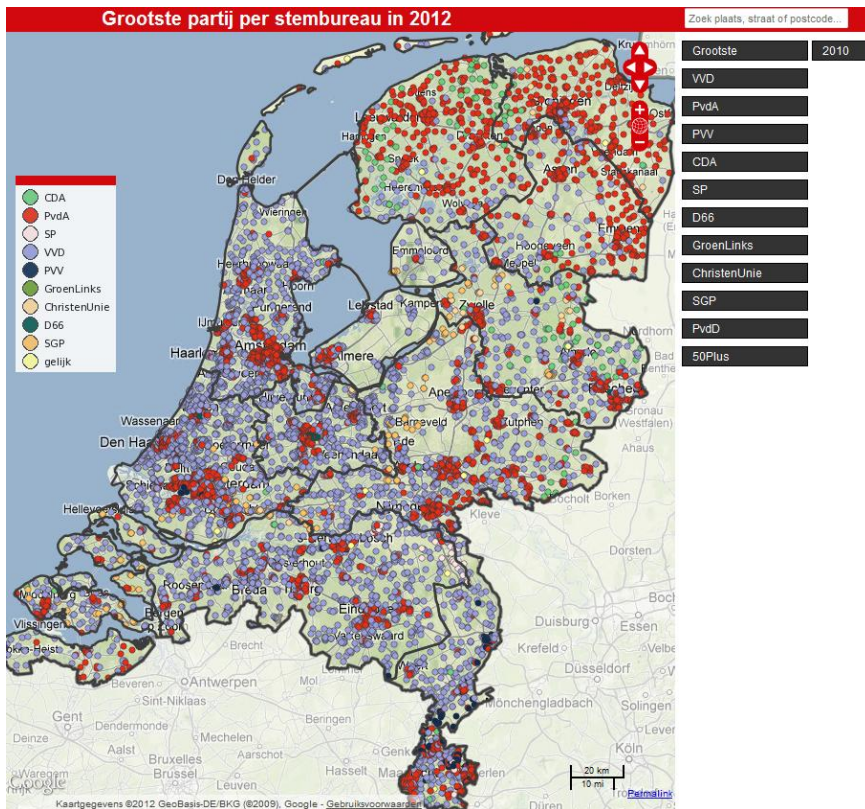
PVV staat er van de verliezers het beste voor, met een diffuus beeld (lage R^2), naar verhouding laag verlies (lage a), en met een b die aangeeft dat de bolwerken redelijk intact blijven.

CDA zit er tussenin, maar moet zich vooral zorgen maken over de leeglopende bolwerken ($b > 1$).

BOLWERKEN | ACHT

Het onderzoek dat ik doe naar verkiezingen aan de Universiteit Twente betreft de geografische spreiding en verschuiving van stemmen. Voor dat doel maak ik kaartjes waarop de stembureaus zijn weergegeven door bolletjes. Voor steden als Rotterdam werkt dat goed, maar voor Nederland is het lastig, omdat de hoeveelheid bolletjes een vrij grote kaart noodzakelijk maakt, die dan niet per sé overzichtelijk is. De samenwerking met NRC Handelsblad is wat dat betreft een tweesnijdend zwaard: het is gelijk een goede visualisatie van mijn data, voor iedereen bereikbaar.

De bolletjes worden op de kaart geprikt. Tot 2012 met behulp van Google, en sinds 2012 met de Basisadministratie Adressen en Gebouwen (BAG).

Arlen Poort van NRC Handelsblad heeft het zo gemaakt¹¹ dat de gebruiker kan inzoomen, uitzoomen, stembureaus aanklikken om de stemmenverdeling daar in een grafiek te zien, of in een tabel, en door op de partijnamen te klikken kan een overzicht worden verkregen per partij, waarbij kleurgradaties de stemmenverdeling weergeven. Bovendien is er een knop "2010" om de uitslag van 9 juni 2010 te zien. Door heen en terug te schakelen tussen 2010 en 2012 kunnen de kaarten worden "geflipt".

Hangende een goede techniek om veranderingen visueel uit te beelden maak ik sinds 2010 "flipkaarten". "Flipboekjes", ontstaan in 1868, waren de voorloper van de film, maar worden nog steeds gebruikt door animatoren om bewegingen te beoordelen.¹² In Powerpoint kan een serie plaatjes achter elkaar worden gezet, en met de PageUp en PageDown-toets op het toetsenbord snel worden gewisseld. Zo is de beweging, of juist het constant blijven, in een patroon zichtbaar te maken en globaal te beoordelen.¹³ Een betere visuele methode is onderwerp van onderzoek.

In eerder onderzoek in Rotterdam zag ik dat de bolletjeskaarten tussen 1998 en 2012 nauwelijks veranderen.¹⁴ Elke partij heeft blijkbaar een vast wingebied, en in andere wijken stemmen ze liever op andere partijen. De webapplicatie van NRC Handelsblad¹⁵ visualiseert voor het land wat mijn eigen bolletjeskaarten ook voor Rotterdam lieten zien en de verlies-en-winst-grafieken in hoofdstuk 6 aantoonden: de politieke partijen halen hun stemmen steeds in ongeveer dezelfde buurten. De verlies-en-winst-grafieken laten zien dat bij de SP zich dat afspeelt binnen marges van 5%. De kleurschakering in de webapplicatie is in gradaties van 5%. Daardoor blijft tussen 2010 en 2012 de SP-kaart vrijwel gelijk. Bij de VVD, PvdA en D66 kleurt de kaart donkerder, terwijl de bolwerken goed zichtbaar en op dezelfde locatie blijven. De kiezer is helemaal niet op drift: de fans van politieke partijen wonen in ongeveer dezelfde wijken als in 2010. In de komende hoofdstukken kijken we daar preciezer naar.

VOLKSPARTIJINDEX | NEGEN

Behalve de geografische verdeling, kunnen we ook kijken naar de evenredige verdeling. Sinds mijn onderzoeken naar de Rotterdamse verkiezingsuitslagen heb ik gezocht naar een methode hoe een "volkspartij" te onderscheiden is van een "elitepartij". Een "volkspartij" is een partij die hoog scoort in zo veel mogelijk stembureaus. Een "elitepartij" moet het hebben van veel stemmen in weinig stembureaus. Alle stemmen opgeteld kunnen ze hetzelfde uitkomen, maar de ene is

¹¹ Zie <http://www.nrc.nl/verkiezingen/2012/10/03/wat-stemden-uw-buren/> (Poort 2012)

¹² Meer over flipboekjes op de Engelse Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/Flip_book en http://postmes.freehostia.com/HGNE_animatie/zelf_een_flipboekje_maken.html

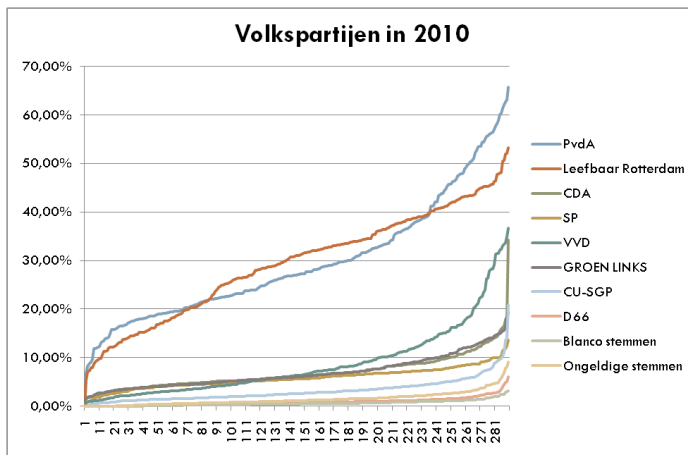
¹³ Theoretische achtergrond van dit fenomeen is "beta movement", zie http://en.wikipedia.org/wiki/Beta_movement

¹⁴ Zie ook (Smits 2012), in opdracht van de Stadskrant van de Gemeente Rotterdam

¹⁵ Voor de webapplicatie "Wat stemden uw burens", www.nrc.nl/verkiezingen/2012/10/03/wat-stemden-uw-buren/

beter voor een onverdeelde stad dan de andere, door het grotere draagvlak. Als je de boel bij elkaar wil houden, dan kan een partij met breed draagvlak dat beter dan een partij met een smalle basis.

Het onderscheid is te zien in de curve van de gesorteerde percentages. Die zien er zo uit bij de Rotterdamse gemeenteraadsverkiezingen van 2010¹⁶:

Voor een volkspartij moet de curve zo vlak mogelijk lopen, en zo min mogelijk een punt hebben. Want in die punt verschuilen zich stembureaus met onevenredig veel stemmen die het gemiddelde optrekken. Bij een volkspartij is er juist een zo gelijkmatig mogelijke verdeling tussen de stembureaus. Een goede maat lijkt te zitten in het aantal stembureaus dat meer dan gemiddeld scoort. Deze maatvoering is onderwerp van nader onderzoek, en is al toegepast op de uitslagen van de landelijke verkiezingen en die van Rotterdam voor 1998-2010. Tot nu toe is de uitkomst in overeenstemming met de intuïtie. Partijen die landelijk vooral in de Randstad stemmen trekken, hebben een lage score (D66, GroenLinks). Partijen die in veel stembureaus stemmen halen, hebben een hoge score (SP). In 2010 was Leefbaar Rotterdam meer een volkspartij dan de PvdA. Hoe is de score in Nederland in 2012?

	VVD	PvdA	PVV	CDA	SP	D66	GL	CU	SGP	PvdD	50Plus	Piraten
Gemiddelde	26%	25%	10%	9%	10%	8%	2%	3%	2%	2%	2%	0,3%
Volkspartij-index	48,0%	46,5%	42,5%	40,8%	45,2%	37,5%	34,0%	30,9%	17,4%	44,2%	44,3%	40,7%
(TK2010)	45,6%	43,9%	44,4%	41,4%	46,6%	39,2%	37,1%	31,5%	16,6%	45,2%		39,1%

In Nederland zijn er geen echte volkspartijen, die meer dan 50% scoren op de index. De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) begint de naam eer aan te doen en stijgt naar de koppositie met 48%. In 2010 was de SP eerste met 47%, maar die partij daalt nu naar plaats 3 na VVD (48%) en PvdA (47%). SGP, GroenLinks, ChristenUnie en in mindere mate D66 zijn elitepartijen, die het van specifieke buurten moeten hebben. Partij voor de Dieren en 50PLUS hebben totaal weinig steun, maar die zit breed verspreid door Nederland.

CDA en PVV verliezen in zetels fors, maar op de volkspartij-index worden de wingebieden nauwelijks aangetast. CDA (verlies 0,6%) steekt PVV (verlies 1,9%) zelfs naar de kroon. Hoe dat te rijmen valt met de conclusie in hoofdstuk 7, dat juist bij het CDA de bolwerken leeglopen, en PVV de beste verliezer is, moet ik eens uitzoeken. GroenLinks mag zich iets meer zorgen maken, omdat naar verhouding de partij een stuk elitairder is geworden, en het nog meer moet hebben van een beperkt aantal wingebieden.

Om te laten zien dat de volkspartij-index ook bruikbaar is bij heel kleine partijen heb ik de Piratenpartij in het overzicht gezet. Die halen in iets meer stembureaus hun score omhoog, wat mogelijk een goed uitgangspunt is voor de volgende keer. Een hogere score op de volkspartij-index dan GroenLinks, ChristenUnie en SGP, en bijna die van het CDA.

VISVIJVERS | TIEN

In hoofdstuk 4 was te lezen dat kiezers stemmen op een beperkt aantal partijen die ze vinden passen bij hun opvattingen. Het veranderende aanbod trekt ook kiezers aan. Als die bolwerken tamelijk stabiel zijn, dan zouden we kunnen observeren welke partijen in dezelfde wingebieden actief zijn. Ik bereken de correlatie tussen de partijen, en voor zover die groter is dan 30%, of kleiner dan -30%, is de waarde in de tabel gezet. De Piratenpartij staat er ook

¹⁶ In (Smits 2010a)

bij, omdat die als enige van de rest van de deelnemers aan de verkiezingen correlaties liet zien. Als partijen elkaar afstoten is de waarde rood gemaakt.

2012	VVD	PvdA	PVV	CDA	SP	D66	GL	CU	SGP	PvdD	50Plus	Piraten
correlatie VVD		-68%			-54%							
correlatie PvdA	-68%			-45%	37%				-35%			
correlatie PVV					41%	-50%	-38%				45%	
correlatie CDA		-45%				-37%	-39%			-47%		-34%
correlatie SP	-54%	37%	41%					-32%	-32%			
correlatie D66			-50%	-37%			74%			33%		
correlatie GL			-38%	-39%		74%				47%		33%
correlatie CU					-32%				48%			
correlatie SGP		-35%			-32%			48%				
correlatie PvdD				-47%		33%	47%					31%
correlatie 50Plus			45%									

Niet in de tabel, maar wel opvallend is dat VVD en PVV, die vaak in één adem worden genoemd als "rechtse" partijen, in heel andere vijvers vissen. Het verband is -28%. De deelnemers aan Rutte I hebben in deze tabel niets met elkaar: er staan geen waarden over en weer bij VVD, CDA en PVV. VVD en PvdA hebben heel andere wingebeden.

PVV en 50Plus vormen een koppel (45%), net als in de Rotterdamse analyse te zien was. De SP hoort er ook bij, al is het verband tussen SP en 50Plus maar 23%.

D66 en GroenLinks vormen een koppel (74%), maar PvdA en D66 hangen niet samen (5%), en PvdA en GroenLinks correleren voor slechts 28%. Een fusie van GroenLinks en PvdA ligt dus minder voor de hand dan D66 en GroenLinks. Bij het koppel D66 en GroenLinks past de Partij voor de Dieren (33-47%) en de Piratenpartij (33% met GroenLinks en 31% met Partij voor de Dieren).

PvdA slaagt erin een negatieve samenhang te tonen met zowel VVD als CDA, terwijl VVD en CDA geen sterk onderling verband laten zien.

ChristenUnie en SGP zijn een setje (48%), maar hebben niets met CDA.

Zo op het oog zijn er 6 visvijvers: VVD, PvdA, CDA, SP/PVV/50Plus, D66/GL/PvdD/Piraten, CU/SGP.

Is dat nou heel anders dan de situatie in 2010?

2010	VVD	PvdA	PVV	CDA	SP	D66	GL	CU	SGP	PvdD	Piraten	TROTS
correlatie VVD		-47%			-47%	32%						
correlatie PvdA	-47%			-58%			44%		-30%			
correlatie PVV					40%	-50%	-39%					39%
correlatie CDA		-58%				-44%	-53%				-42%	
correlatie SP	-47%		40%						-31%			
correlatie D66	32%		-50%	-44%			72%					
correlatie GL		44%	-39%	-53%		72%				36%		
correlatie CU									46%			
correlatie SGP		-30%			-31%			46%				
correlatie PvdD				-42%			36%					

De cijfertjes in de buurt van de (voor dit artikel gekozen) 30%-grens wijzigen zich wat, maar het algemene beeld blijft intact. Grootste verschil is dat in 2010 PvdA en GroenLinks meer dan 30% samenhangen, en in 2012 PvdA en SP. Opvallend is dat sinds 2010 VVD en PvdA verder uit elkaar zijn komen te staan.

UITRUIL | ELF

Als de bolwerken bekend zijn en de visvijvers, dan kunnen we kijken naar de uitruil. Via mail ontving ik een aantal veronderstellingen: "de winst van PvdA en VVD is uiteraard grotendeels afkomstig van het CDA en de PVV. [...] De oude PVV'ers zijn gespreid over VVD en PvdA van nu, en dat geldt ook voor de CDA-kiezers uit 2010. Weliswaar niet in gelijke mate, maar toch wel binnen een range van 40-60 procent, zeg ik met een natte vinger. Je zult wel ontdekken, vermoed ik, dat in GL-buurtten vooral de PvdA won."

In het vorige hoofdstuk zagen we dat er in 2010 magere ondersteuning was voor een visvijver van PvdA en GroenLinks. Die was in 2012 leeggevestigd. In hoeverre hangt verlies en winst van GroenLinks samen met PvdA-buurtten?

Het is lastig om dat precies te duiden. In landen waar de "swing" wordt berekend zijn vaak maar twee partijen (Republikeinen vs Democraten, Labour vs Conservatives). Hoe bereken je de "swing" in een plurale democratie?

In eerste instantie zocht ik naar een verband tussen de grootte van GroenLinks-buurtten en verlies/winst van de PvdA. Dat verband (R^2) was maar 1% op een schaal van 0 tot 100... Andersom was het verband tussen PvdA-buurtten en verlies/winst van GroenLinks 27%, maar dat is niet precies wat de hypothese was.

Collega Arlen Poort kwam met het idee om te kijken naar de buurtten (selectie uit de 5.393 buurtten uit hoofdstuk 6) waar GroenLinks de grootste was, en dan te berekenen wat het verschil van PvdA-stemmen zou zijn. Dat idee heb ik uitgewerkt door het kwartiel (kwart van de 5.393 buurtten) met de hoogste GroenLinks-score in 2010 te selecteren. Wat was daar de verdeling van verlies en winst? In die buurtten haalde GroenLinks in 2010 genoeg stemmen voor ongeveer 18 zetels. In 2012 in die buurtten 7 zetels. Nog altijd meer dan de 3 plus 1 restzetel in de landelijke uitslag. Als de PvdA stemmen van GroenLinks zou oprapen dan zou de PvdA naar verhouding meer groeien dan landelijk in de buurtten waar GroenLinks in 2010 populair was.

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	CU	D66	PvdD	SGP	50Plus	TROTS/DPK Piraten	
%2010	8,3%	24,7%	9,3%	19,3%	11,2%	11,1%	2,4%	10,6%	1,6%	0,4%	0,0%	0,4%	0,2%
%2012	5,4%	29,7%	9,6%	23,1%	7,2%	4,3%	2,3%	12,5%	2,6%	0,6%	1,6%	0,1%	0,5%
dfΔ	-3,0%	5,1%	0,4%	3,8%	-4,0%	-6,8%	-0,1%	1,9%	1,0%	0,1%	1,6%	-0,3%	0,3%
NL2010	13,6%	19,6%	9,8%	20,5%	15,4%	6,7%	3,2%	6,9%	1,3%	1,7%	0,0%	0,6%	0,1%
NL2012	8,5%	24,8%	9,7%	26,6%	10,1%	2,3%	3,1%	8,0%	1,9%	2,1%	1,9%	0,1%	0,3%
dfΔ	-5,1%	5,2%	-0,2%	6,1%	-5,4%	-4,3%	-0,1%	1,1%	0,6%	0,4%	1,9%	-0,5%	0,2%
ΔSel-ΔNL	2,2%	-0,1%	0,5%	-2,3%	1,4%	-2,5%	0,0%	0,8%	0,3%	-0,2%	-0,3%	0,2%	0,1%

Met de bovenste 3 regels bereken ik het verschil in stemmen. De PvdA wint in die buurtten dus 5,1%. Gaan GroenLinks-stemmen "dus" naar de PvdA? In de volgende drie regels staan de landelijke eindsuitslagen. De PvdA won landelijk 5,2%, maar in GroenLinks-buurtten naar verhouding minder. Met de laatste regel is een indruk te krijgen welke partijen naar verhouding meer wonnen (of minder verloren) dan landelijk in de GroenLinks-buurtten: CDA, PVV verloren minder in die buurtten. D66, Partij voor de Dieren, en SP zijn aan te merken als winnaars van de GroenLinks-stemmen. Dat is min of meer in overeenstemming met de voorgaande hoofdstukken. Met de kanttekening dat er een 28% correlatie is tussen PvdA en GroenLinks-buurtten (in het vorige hoofdstuk kwam het net niet in de tabel terecht). Ja, de groei van de PvdA komt vast deels ook uit GroenLinks-verlies (er gingen 6 zetels verloren, en die vinden we niet allemaal terug bij D66, Partij voor de Dieren en SP), maar omdat de PvdA in de GroenLinks-buurtten minder won dan landelijk, wil ik de veronderstelling uit de ontvangen email niet bekrachtigen. Met de VVD heeft GroenLinks een correlatie van -19%, dus die overloop is minder.

Om zeker te zijn dat dat kwartiel een handige maatvoering is, heb ik de selectie een klein beetje teruggebracht naar de bovenste 20% (ipv het kwartiel, 25%). Dan is de tabel:

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	CU	D66	PvdD	SGP	50Plus	TROTS/DPK Piraten	
%2010	7,7%	25,2%	9,2%	18,8%	10,6%	11,9%	2,3%	11,2%	1,7%	0,4%	0,0%	0,4%	0,2%
%2012	5,0%	30,2%	9,7%	22,3%	6,8%	4,7%	2,2%	13,3%	2,7%	0,5%	1,5%	0,1%	0,5%
dfΔ	-2,7%	5,0%	0,5%	3,5%	-3,8%	-7,2%	-0,1%	2,1%	1,0%	0,1%	1,5%	-0,3%	0,3%
NL2010	13,6%	19,6%	9,8%	20,5%	15,4%	6,7%	3,2%	6,9%	1,3%	1,7%	0,0%	0,6%	0,1%
NL2012	8,5%	24,8%	9,7%	26,6%	10,1%	2,3%	3,1%	8,0%	1,9%	2,1%	1,9%	0,1%	0,3%
dfΔ	-5,1%	5,2%	-0,2%	6,1%	-5,4%	-4,3%	-0,1%	1,1%	0,6%	0,4%	1,9%	-0,5%	0,2%
ΔSel-ΔNL	2,4%	-0,2%	0,7%	-2,6%	1,6%	-2,9%	0,0%	1,0%	0,4%	-0,2%	-0,4%	0,2%	0,1%

Het effect versterkt zich, de methode lijkt houdbaar.

Is de winst van VVD en PvdA afkomstig van CDA en PVV? Als VVD en PvdA stemmen van PVV zouden oprapen dan zouden VVD en PvdA naar verhouding meer groeien dan landelijk in de buurtten waar de PVV in 2010 populair was.

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	CU	D66	PvdD	SGP	50Plus	TROTS/DPK Piraten	
%2010	11,9%	19,1%	12,0%	17,0%	24,5%	5,4%	1,8%	4,9%	1,4%	0,7%	0,0%	0,8%	0,1%
%2012	7,2%	25,4%	12,3%	23,0%	16,7%	1,7%	1,7%	5,6%	2,1%	0,8%	2,5%	0,1%	0,3%
dfΔ	-4,7%	6,3%	0,3%	6,0%	-7,8%	-3,7%	-0,1%	0,7%	0,6%	0,2%	2,5%	-0,7%	0,2%
NL2010	13,6%	19,6%	9,8%	20,5%	15,4%	6,7%	3,2%	6,9%	1,3%	1,7%	0,0%	0,6%	0,1%
NL2012	8,5%	24,8%	9,7%	26,6%	10,1%	2,3%	3,1%	8,0%	1,9%	2,1%	1,9%	0,1%	0,3%
dfΔ	-5,1%	5,2%	-0,2%	6,1%	-5,4%	-4,3%	-0,1%	1,1%	0,6%	0,4%	1,9%	-0,5%	0,2%
ΔSel-ΔNL	0,4%	1,1%	0,5%	-0,1%	-2,5%	0,6%	0,0%	-0,4%	0,0%	-0,2%	0,6%	-0,2%	0,0%

In de populairste buurten uit 2010 haalde PVV genoeg stemmen voor ongeveer 37 zetels. In 2012 in die buurten 25 zetels. Veel meer dan de 15 zetels in de landelijke eindsuitslag. Met de bovenste 3 regels bereken ik het verschil in stemmen. VVD wint in die PVV-buurten 6% van de stemmen, en PvdA 6,3%. Let op de landelijke stijging: VVD 6,1% en PvdA 5,2%. De PVV stemmen zijn dus niet vooral bij de VVD terecht gekomen, maar eerder bij de PvdA. Dat is niet vreemd, want tussen PVV en VVD is een negatieve samenhang (-28%), terwijl tussen PVV en PvdA eigenlijk geen verband is op landelijk niveau (4%). Stemmen stromen dus eerder van PVV naar PvdA dan van PVV naar VVD. Andere winnaars zijn SP en 50Plus, wat in overeenstemming is met het vorige hoofdstuk. CDA en GroenLinks verliezen minder in PVV-country.

Ik zal weer het kwartiel oprekken naar de top 20%, om te kijken of het effect sterker is:

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	CU	D66	PvdD	SGP	50Plus	TROTS/DPK Piraten	
%2010	11,9%	19,1%	12,2%	16,1%	25,9%	5,3%	1,6%	4,6%	1,5%	0,6%	0,0%	0,8%	0,1%
%2012	7,2%	25,5%	12,7%	22,0%	17,7%	1,6%	1,5%	5,3%	2,1%	0,7%	2,6%	0,1%	0,3%
dfΔ	-4,7%	6,4%	0,5%	5,9%	-8,1%	-3,6%	-0,1%	0,7%	0,6%	0,1%	2,6%	-0,7%	0,2%
NL2010	13,6%	19,6%	9,8%	20,5%	15,4%	6,7%	3,2%	6,9%	1,3%	1,7%	0,0%	0,6%	0,1%
NL2012	8,5%	24,8%	9,7%	26,6%	10,1%	2,3%	3,1%	8,0%	1,9%	2,1%	1,9%	0,1%	0,3%
dfΔ	-5,1%	5,2%	-0,2%	6,1%	-5,4%	-4,3%	-0,1%	1,1%	0,6%	0,4%	1,9%	-0,5%	0,2%
ΔSel-ΔNL	0,4%	1,2%	0,7%	-0,2%	-2,8%	0,7%	0,0%	-0,4%	0,0%	-0,2%	0,7%	-0,2%	0,0%

En dat is zo, behalve bij CDA. Dan nu CDA zelf. Als VVD en PvdA stemmen van CDA zouden oprapen dan zouden VVD en PvdA naar verhouding meer groeien dan landelijk in de buurten waar de PVV in 2010 populair was.

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	CU	D66	PvdD	SGP	50Plus	TROTS/DPK Piraten	
%2010	25,5%	13,3%	9,2%	19,5%	14,4%	4,1%	5,0%	4,5%	0,9%	2,7%	0,0%	0,6%	0,1%
%2012	16,0%	18,0%	9,0%	29,2%	9,0%	1,3%	4,9%	5,5%	1,2%	3,4%	1,7%	0,1%	0,2%
dfΔ	-9,5%	4,7%	-0,2%	9,7%	-5,4%	-2,7%	0,0%	1,1%	0,4%	0,7%	1,7%	-0,5%	0,1%
NL2010	13,6%	19,6%	9,8%	20,5%	15,4%	6,7%	3,2%	6,9%	1,3%	1,7%	0,0%	0,6%	0,1%
NL2012	8,5%	24,8%	9,7%	26,6%	10,1%	2,3%	3,1%	8,0%	1,9%	2,1%	1,9%	0,1%	0,3%
dfΔ	-5,1%	5,2%	-0,2%	6,1%	-5,4%	-4,3%	-0,1%	1,1%	0,6%	0,4%	1,9%	-0,5%	0,2%
ΔSel-ΔNL	-4,4%	-0,5%	-0,1%	3,6%	0,0%	1,6%	0,1%	0,0%	-0,3%	0,3%	-0,1%	-0,1%	-0,1%

In de populairste buurten uit 2010 haalde CDA genoeg stemmen voor ongeveer 38 zetels. In 2012 in die buurten 24 zetels. Veel meer dan de 13 zetels in de landelijke eindsuitslag. Met de bovenste 3 regels bereken ik het verschil in stemmen. VVD wint in die CDA-buurten 9,7% van de stemmen, en PvdA 4,7%. De landelijke stijging: VVD 6,1% en PvdA 5,2%. De CDA stemmen zijn dus vooral bij de VVD terecht gekomen. Dat is niet vreemd, want tussen CDA en VVD is een positieve samenhang (17%), terwijl tussen CDA en PvdA een sterk negatief verband bestaat op landelijk niveau (-45%). Stemmen stromen dus eerder van CDA naar VVD dan van CDA naar PvdA. De enige andere winnaar is SGP (11% verband met CDA). GroenLinks verliest minder in CDA-buurten.

Ik zal weer het kwartiel oprekken naar de top 20%, om te kijken of het effect sterker is:

	CDA	PvdA	SP	VVD	PVV	GL	CU	D66	PvdD	SGP	50Plus	TROTS/DPK Piraten	
%2010	27,0%	12,7%	9,0%	19,2%	14,2%	3,9%	5,1%	4,2%	0,8%	2,7%	0,0%	0,6%	0,1%
%2012	17,1%	17,3%	8,8%	29,2%	8,8%	1,3%	5,1%	5,3%	1,2%	3,5%	1,7%	0,1%	0,2%
dfΔ	-10,0%	4,6%	-0,2%	10,0%	-5,3%	-2,6%	0,0%	1,1%	0,4%	0,7%	1,7%	-0,5%	0,1%
NL2010	13,6%	19,6%	9,8%	20,5%	15,4%	6,7%	3,2%	6,9%	1,3%	1,7%	0,0%	0,6%	0,1%
NL2012	8,5%	24,8%	9,7%	26,6%	10,1%	2,3%	3,1%	8,0%	1,9%	2,1%	1,9%	0,1%	0,3%
dfΔ	-5,1%	5,2%	-0,2%	6,1%	-5,4%	-4,3%	-0,1%	1,1%	0,6%	0,4%	1,9%	-0,5%	0,2%
ΔSel-ΔNL	-4,9%	-0,6%	-0,1%	4,0%	0,0%	1,7%	0,1%	0,0%	-0,3%	0,4%	-0,2%	-0,1%	-0,1%

En dat is zo, vooral bij VVD.

De "boekhouding" van de verschilpercentages op de 3de, 6^e en 7^e rij geeft aan dat uiteindelijk het moeilijk is om winnaars aan te wijzen. Kijk in de tabel hierboven. Op de derde rij is te zien dat CDA 10% verliest in de bolwerken. De optelsom van de percentages van de andere partijen is +10%. Op de 6^e rij is te zien dat landelijk CDA 5,1% verliest.

De andere percentages tellen op tot +5,1%. En in de laatste rij verliest CDA 4,9%. De andere percentages tellen op tot +4,9%. Uiteindelijk schieten gaan kiezers alle kanten op. Natuurlijk wint de PvdA met 4,6% substantieel in CDA-gebieden, maar ik noem PvdA geen winnaar van CDA-stemmen, omdat ze landelijk meer winnen (het scheelt ongeveer 1 zetel). In dit hoofdstuk heb ik geprobeerd de grote lijn aan te geven.

COALITIES | TWAALF

In 2010 was er het nodige aan de hand met de coalitievorming. Met de door mij gemaakte database van stembureaus publiceerde NRC Handelsblad op vrijdag 16 juli 2010 de voorpagina: "Paars Plus komt uit de grote stad".¹⁷ De onderhandelingen tot Paars Plus werden op maandag afgebroken. Met de "volkspartij-index" kunnen we een indruk krijgen van de spreiding van coalities over het land. Met een kleine aanpassing, want net zoals kleine partijen heel behoorlijk kunnen scoren op de volkspartij-index, zijn ook coalities te verzinnen die aardig scoren, maar geen meerderheid hebben in de Tweede Kamer, of echt draagvlak in de buurten. De eerste regel is dus dat de coalitie een meerderheidscoalitie moet zijn, en dat de index niet aangeeft hoeveel stembureaus hoger dan het gemiddelde scoren, maar hoger dan 50%. We moeten in het bijzonder kijken of het meer uit elkaar staan van VVD en PvdA ten opzichte van 2010 een positieve invloed heeft op de coalitievorming. Zo vis je immers meer draagvlak bij elkaar.¹⁸ Hoe was het in 2010?

2010	VVD/PvdA	VVD/PVV/CDA	VVD/PvdA/D66/GL	VVD/CDA/PvdA/SP	VVD/PvdA/CDA	PvdA/SP/CDA/D66
Zetels	61	76	81	97	82	76
Aantal boven gem	50,6%	52,8%	48,8%	52,7%	51,0%	50,6%
Aantal boven 50%	10,9%	50,5%	59,3%	96,2%	68,6%	52,9%

De genoemde coalities kwamen en komen toen en nu op tafel. VVD/PvdA wordt nu onderzocht, maar had in 2010 te weinig zetels. VVD/PVV/CDA was Rutte I. VVD/PvdA/D66/GroenLinks is "Paars Plus", maar mankeerde in 2010 aan gemiddeld draagvlak. "Paars Plus" scoorde niettemin in bijna 60% van de stembureaus een meerderheid. VVD/CDA/PvdA/SP had in 2010 theoretisch de hoogste score "boven 50%". Er was bijna geen stembureau waar deze combinatie niet, theoretisch, kiezers had kunnen bekoren. VVD/PvdA/CDA is de coalitie van de voormalige "3 grote partijen". PvdA/SP/CDA/D66 is in 2012 de (vooralsnog) enige realistische optie met minder dan 5 partijen zonder VVD.

2012	VVD/PvdA	VVD/PVV/CDA	VVD/PvdA/D66/GL	VVD/CDA/PvdA/SP	VVD/PvdA/CDA	PvdA/SP/CDA/D66
Zetels	79	69	95	107	92	78
Aantal boven gem	52,6%	52,1%	51,1%	54,8%	51,5%	52,1%
Aantal boven 50%	59,7%	34,6%	86,6%	98,2%	89,7%	57,7%

De coalitie VVD/PvdA scoort als gemiddeld draagvlak ongeveer even goed als Rutte I (52,6% vs 52,8%). Maar waar Rutte I er slechts in slaagde in net over de helft van het aantal stembureaus een meerderheid aan kiezers te verenigen (50,5%), haalt VVD/PvdA nu bijna 60% (59,7%). Qua draagvlak doet VVD/PvdA het in de stembureaus beter dan het "linkse alternatief" van PvdA/SP/CDA/D66. Dat VVD en PvdA meer uit elkaar gespeeld zijn is te zien aan een betere score voor gemiddeld draagvlak (50,6% vs 52,6%).

De NRC-kop in 2010 was "Paars Plus zit in de grote stad". Ik kan de stembureaus per gemeente optellen, en de gemeenten verdelen in twee groepen. De ene groep omvat de grootste gemeenten waar 50% van de Nederlandse bevolking¹⁹ in woont. De andere groep zijn de kleinere gemeenten, eveneens 50% van de bevolking. De groep grootste gemeenten wordt zowel in 2010 als 2012 gevormd door de groep Amsterdam (790.752 in augustus 2012) tot en met (toevallig) mijn woonplaats Lansingerland (56.177). Hoe scoorden de coalities in 2010:

2010	VVD/PvdA	VVD/PVV/CDA	VVD/PvdA/D66/GL	VVD/CDA/PvdA/SP	VVD/PvdA/CDA	PvdA/SP/CDA/D66
Grote steden	42,2%	44,8%	58,6%	61,9%	52,0%	50,7%
Kleine steden	38,3%	53,8%	49,3%	65,1%	55,3%	49,4%

¹⁷ In (Poort en Verkade 2010)

¹⁸ Voor de individuele partijen dan. Of de kiezers van VVD en PvdA de coalitie ook steunen is alleen via peilingen te onderzoeken.

¹⁹ Met CBS Statline kunnen de bevolkingsstanden van juni 2010 en augustus 2012 worden opgevraagd. September 2012 was nog niet beschikbaar, en augustus 2012 was een voorlopige stand.

"Paars Plus" scoorde bijna 60% in de grote steden, en minder dan 50% in de kleine steden en het platteland. Onderbelicht bleef dat Rutte I minder dan 45% kiezers verenigde in de grote steden, en iets minder dan 54% in de kleine steden en het platteland.

Hoe dan in 2012?

	2012	VVD/PvdA	VVD/PVV/CDA	VVD/PvdA/D66/GL	VVD/CDA/PvdA/SP	VVD/PvdA/CDA	PvdA/SP/CDA/D66
Grote steden		52,2%	40,7%	64,8%	68,3%	58,3%	53,7%
Kleine steden		50,7%	49,2%	59,1%	70,7%	61,3%	48,6%

De formatie van VVD en PvdA verdeelt zich mooi over grote steden en platteland, met beide meer dan 50%. Het "linkse alternatief" leidt aan hetzelfde euvel als "Paars Plus" in 2010: minder steun in de kleine steden en het platteland. De steun in de grote steden is minder dan "Paars Plus" had in 2010. In 2012 zou "Paars Plus" wezenlijk beter scoren.

CONCLUSIE

Met het proces van stemmen met het rode potlood heeft Rotterdam inmiddels het ultieme recept in handen. Al moet ik erop wijzen dat ze nu een VerkiezingsApp gebruiken, die hack-baar is. Men moet ervoor waken dat niet klakkeloos de elektronische uitslag wordt overgenomen. Gelukkig is er altijd een papieren boekhouding ("paper-trail"). Rotterdam heeft nu een zeer robuust en betrouwbaar telmechanisme, dat weliswaar veel werk is, maar zeer veel beter bestand tegen manipulatie dan elektronisch stemmen. Het is aan te raden dat andere gemeenten dat voorbeeld volgen.

Er is geen aanwijzing dat de kiezer op drift zou zijn. Visueel blijven de kaarten van Nederland en Rotterdam op partijniveau ongeveer hetzelfde in 2010 en 2012. De stemmenniveaus verschillen, en de patronen waarin dat gebeurt verschillen ook.

VVD en PvdA laten een "uniform swing" zien, wat duidt op nieuwe bronnen, door aansprekender kandidaten, of een beter overkomende boodschap. De SP is opmerkelijk stabiel. De partij heeft zich in vaste wingebieden genesteld, wat een mooi uitgangspunt is voor de komende verkiezingen.

Als het gaat om verliezers dan staat GroenLinks er het slechtst voor, met een zeer eenduidig verlies, getalsmatig hoog, en de partij is maar net in staat de bolwerken uit 2010 te behouden. Die partij kreeg dus een rode kaart van de kiezer. GroenLinks kreeg steun uit Kunduz, want de kiezers daar gunden de partij 13 zetels. PVV staat er van de verliezers het beste voor, met een diffuus beeld, naar verhouding laag verlies, en de bolwerken uit 2010 blijven redelijk intact. CDA zit er tussenin.

De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) begint de naam eer aan te doen en scoort het hoogst op de "volkspartij-index". In 2010 was de SP nog de hoogste. SGP, GroenLinks, ChristenUnie en in mindere mate D66 zijn elitepartijen, die het van specifieke buurten moeten hebben. Partij voor de Dieren, 50PLUS en Piratenpartij hebben totaal weinig steun, maar die zit breed verspreid door Nederland. D66 en GroenLinks zijn op gebiedsniveau het populairst buiten Nederland. Meer onderzoek naar de werking van de volkspartij-index is nodig, omdat PVV harder daalt dan CDA, wat contrasteert met de conclusie dat de bolwerken van CDA onder druk staan en die van PVV niet.

Zowel in 2010 als 2012 is het beeld dat er 6 visvijvers zijn: VVD, PvdA, CDA, de groep SP/PVV/50Plus, de groep D66/GL/PvdD/Piraten, en het duo CU/SGP. VVD en PvdA zijn in twee jaar verder uit elkaar komen te staan.

D66, Partij voor de Dieren, en SP zijn aan te merken als winnaars van de GroenLinks-stemmen. Dat verklaart niet het verlies van 6 zetels, dus er zullen ook kiezers naar bijv. PvdA zijn weggelopen, maar PvdA won naar verhouding minder in GroenLinks-bolwerken dan landelijk.

PvdA, 50Plus en SP (naar verhouding gering) zijn de winnaar geworden van PVV-stemmen. Er is meer verband tussen de PvdA-visvijver en die van PVV dan tussen VVD en PVV.

De CDA stemmen zijn vooral bij de VVD terecht gekomen, en niet naar PvdA gegaan.

De formatie van VVD en PvdA verdeelt zich mooi over grote steden en platteland, met beide meer dan 50% steun. Het "linkse alternatief" PvdA/SP/CDA/D66 leidt aan hetzelfde euvel als "Paars Plus" in 2010: minder steun in de kleine steden en het platteland. De steun in de grote steden voor het links alternatief is minder dan "Paars Plus" had in 2010.

Mijn eerste voorspelling, dat CDA in 2012 relatief veel steun zou krijgen waar de steun ook in 2010 zat is niet uitgekomen. CDA verliest zelfs (gering) relatief meer in de bolwerken. In algemene zin komt de voorspelling wel uit. De kleurenkaarten van de partijen van 2012 lijken sterk op die van 2010, alleen de kleurniveaus verschillen. Maar de lichte en donkere plekken liggen op dezelfde plaats.

De tweede voorspelling komt geheel niet uit. Partijen verliezen langs curves die enigszins recht of gebogen zijn, maar vertrekken vanuit 0. Er is niets te zien van een verlies in procentpunten.

LITERATUUR

- Aarts, Kees, Henk Kolk van der, en Martin Rosema. 2007. "Een verdeeld electoraat?" In *Een verdeeld electoraat: de Tweede Kamerverkiezingen van 2006*, bewerkt door. Kees Aarts, Henk Kolk van der, en Martin Rosema, 235–247. Utrecht: Spectrum. <http://doc.utwente.nl/61279/>.
- Andeweg, R. 1982. "Dutch voters adrift: on explanations of electoral change (1963-1977)". Meppel. <http://doc.utwente.nl/61163/>.
- Anker, H. 1993. "Is de Nederlandse kiezer op drift geraakt?" In *DNPP jaarboek 1993*, bewerkt door. G. Voerman, 145–164. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, DNPP. <http://dnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/jb-dnpp/jb93/anker.pdf>.
- Butler, D., en D. Stokes. 1974. *Political change in Britain: the evolution of electoral choice*. 2nd ed. London: Macmillan.
- David, Q., en G. van Hamme. 2011. "Pillars and electoral behavior in Belgium: The neighborhood effect revisited". *Political Geography* 30 (5) (juni): 250–262. doi:10.1016/j.polgeo.2011.04.009.
- van Gent, W.P.C., E.F. Jansen, en J.H.F. Smits. 2012. "Right-wing Radical Populist Party Support in and around the City - An Urban Electoral Geography of PVV Voting during the 2010 Dutch Parliamentary Elections". ongepubliceerd (februari). http://uva.academia.edu/WoutervanGent/Papers/1472723/Right-wing_Radical_Populist_Party_Support_in_and_around_the_City_An_Urban_Electoral_Geography_of_PVV_voting_during_the_2010_Dutch_Parliamentary_Elections.
- Kranenburg, B. 2012. "De verkiezingen per stembureau in kaart (vanaf 1:22:45)". *Knooppunt Kranenburg*. Hilversum: NCRV Radio 2. (3 oktober 2012). Uitzending Gemist. <http://knooppuntkranenburg.ncrv.nl/ncrvgemist/3-10-2012/knooppunt-kranenburg>.
- van Oel, J. 2012. "De Kiezers om je Heen". *Vrijdagmiddag Live*. Café De Kroon in Amsterdam: AVRO Radio 1. (5 oktober 2012). Uitzending Gemist. <http://www.radio1.nl/items/62815-column-van-justus-van-oel-de-kiezers-om-je-heen>.
- Poort, A. 2012. "Wat stemden uw burens? Bekijk de uitslag per stembureau." *NRC Handelsblad*. <http://www.nrc.nl/verkiezingen/2012/10/03/wat-stemden-uw-burens/>.
- Poort, A., en Th. Verkade. 2010. "Paars Plus komt uit de grote stad". *NRC Handelsblad*, juli 16.
- Smits, J.H.F. 2010a. *Rotterdam ongedeeld 2010-2014 - Analyse van de raadsverkiezingen maart 2010*. http://www.nrc.nl/multimedia/archive/00278/Rotterdam_20ongedee_278655a.pdf.
- . 2010b. *Twee maal drie is vier, wiedewiedewiet en twee is negen - Stemmen met het rode potlood, de Rotterdam-case*. Berkel en Rodenrijs. <http://www.politiekactief.net/files/rdamtweemaal drie1006.pdf>.
- . 2012. *Kamerverkiezingen in Rotterdam - Observaties (in opdracht van de Stadskrant van de Gemeente Rotterdam)*. Berkel en Rodenrijs. <http://www.politiekactief.net/files/Observaties%20Rotterdam%20TK2012.pdf>.
- Taylor, P.J., en R. J Johnston. 1979. *Geography of elections*. New York: Holmes & Meier Publishers.

Binnenkort verschijnt mijn boek "De Staat van het Lokaal Bestuur en het Lot van Lansingerland". Hoe staat het lokaal bestuur in Nederland ervoor? Hoe zit mijn economisch model van gemeenteschulden in elkaar? Hoe komt Lansingerland eigenlijk aan die torenhoge schulden? Want het komt niet door de bouwcrisis.

Veel bekende blogartikelen krijgen een plaatsje: de toestanden rond Caleido, de horti-avonturen van onze burgemeester, de hogedrukgasleiding/CO2-leiding/NAVO-brandstofleiding, de HSL, de Stadsregio-toestanden over bedrijventerreinen, het mysterie van Wilderszijde, en natuurlijk de zelf veroorzaakte schulden.

Er staat ook nieuws in: de cijfers van de meerjarenbegroting 2013-2016 worden gekoppeld aan de al gemaakte tabellen uit "Griekenland aan de Rotte", zodat we kunnen zien of ons bestuur echt werk gaat maken van de schuldenproblemen, of het gewoon op zijn beloop gaat en per inwoner steeds meer geld over de balk smijt.

Het kan nog goed komen. Ook met dit college en deze gemeenteraad.

Later meer op www.PolitiekActief.Net .

De beoogde prijs is € 17,50.

Joost Smits

**De Staat van het Lokaal Bestuur
en het Lot van Lansingerland**

www.PolitiekActief.Net

*Maatwerk, meer kaarten en analyses?
De enige precieze landelijke
geografische database van de
verkiezingen van september 2012? Zie
www.prize.nl*